

ОЛЕНА ІЛЬЧЕНКО

(Полтава)

РУШІЙНІ СИЛИ РОЗВИТКУ БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЖІНОК В ОСВІТНІЙ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ (XVII – 70-і рр. XVIII ст.)

З'ясовано та обґрунтовано основні рушійні сили розвитку благодійної діяльності жінок в освіті України XVII – 70-х рр. XVIII ст.

Ключові слова: рушійні сили, благодійна діяльність жінок, освітня галузь, історичний досвід.

Продовжуючи розгляд проблематики попередньої статті, присвяченої комплексному аналізу *передумов формування* благодійної діяльності жінок в освіті України XVII – 70-х рр. XVIII ст. (вип. № 55 Збірника наукових праць із педагогічних наук, 2012 р.), у даній праці акцентуємо увагу на основних *рушійних силах розвитку* цього процесу, що й становить мету нашого дослідження.

Під рушійними силами розуміємо сукупність факторів, що розкривають потреби, бажання, цінності та суспільні інтереси у розбудові національного шкільництва як дієвого засобу відродження та захисту незалежної держави. За певних соціально-політичних та соціокультурних умов рушійні сили здатні на значні освітньо-культурні зрушення, які істотно впливають на розв'язання не лише окремих суспільних суперечностей, а й на перебіг загальних історико-політичних подій у державі. Однією з основних рушійних сил розвитку благодійної діяльності жінок в освіті України XVII – 70-х рр. XVIII ст. розглядаємо міцні давньоруські традиції благодійності та основи християнського вчення.

Серед найхарактерніших, ментальних рис слов'янського народу¹ з давніх-давен виділялась природна добродушність, «доброе расположение сердца» [6, с. 40], гостинність, милосивість, поблажливість, щедрість, співчутливість, жалісливість. Як зазначив І. Кулжинський, «милосердя до злиденних і убогих за всіх часів було властиве серцю руської людини. Навіть у язичестві слов'янський народ був не далекий співчуттю не тільки до людини, але й до тварин... Почуття любові і співчуття однаково позначалися не тільки відносно людини, але й стосовно пораненого птаха, голодного звіра, викинутої на берег риби і навіть відносно хворого дерева» [3, с. 102]. Тож, як свідчать історичні джерела, перші прояви благодійної ініціативи спостерігаються вже за давніх часів Київської Русі. Особливого релігійного відтінку та всепрощаючої любові до ближнього вони набувають із моменту прийняття християнства, яке вважало милосердні справи обов'язковим діянням справжнього християнина, атрибутом його приналежності до християнської віри та культури.

Активною участю в цьому процесі виділялися руські князі, їх княгині та дружини з боярами. Це була вища верства давньоруського суспільства, його еліта, яка за своїм інтелектуальним розвитком, освіченістю домінувала над простим народом. Тож руські князі проявляли усіяке піклування про освіту підданих і прагнули її поширення серед простого люду.

Перші літописні згадки щодо цього пов'язані з ім'ям відомого князя *Володимира Великого*. Так, «запрошуючи грецьке духовенство для хрещення населення України-Руси, Володимир Великий... дбав про те, щоб разом із християнством перенести з Візантії освіту і все те, що знали греки» [7, с. 28]. Народні билини зберегли пам'ять про гостинність Володимира-язичника, який влаштовував великі гуляння, де збирались

¹ За часів Русі – IX ст. – 1240 р. населення цих земель мало назву «русин», «руські»; назва «українці» з'являється у XVIII – XIX ст. [10].

бідні та немічні з усього міста. «Усякому злиденному й убогому» було дозволено приходити на князівський двір, щоб годуватися, а для хворих, які самі не могли приходити, відправлялися візки, вантажені хлібом, м'ясом, рибою, овочами, медом і квасом. Така практика «нищелюбія» була дуже поширеною за князівських часів і означала: нагодувати голодного, напоїти прагнучого, відвідати ув'язненого в темниці, пригріти «хоча б єдиного з малих сил».

Водночас, із прийняттям християнства, щедрість та милосердя князя до нужденних перестають бути лише моральним задоволенням, – благодійність з цього часу усвідомлюється як соціальний обов'язок, моральна необхідність допомоги тим, хто її потребує. Серед таких суспільно-усвідомлених дій князя був, прийнятий ним у 996 р. Устав, яким визначалася десятина на утримання монастирів і церков, а також богаділень та лікарень. Десятина являла собою особливий церковний податок, що складав десяту частину доходів від господарської діяльності (десята частина врожаю, десята частина від усякого суду, від торгу, від приплоду різної худоби тощо). Цей документ окреслював також чотири основні категорії піклувальних: вдови, убогі («задушние человецы»), мандрівники та злиденні, які за Уставом мали утримуватися при церковних храмах і монастирях.

Володимиру I також приписують заснування перших училищ для навчання дітей знатних, середнього стану й убогих людей; відкриття богаділень та будинків «странноприимных»; організацію перших лікарень.

Слідуючи прикладу Володимира Великого, покровителями освіти і культури також були: Великий князь Київський *Ярослав Мудрий* (заснував перші монастирі на Русі: св. Юрія, св. Ірини і славний Києво-Печерський, які стали важливими культурними осередками, де писалися літописи та діяли школи іконописання; відкрив при Софійському соборі школу і бібліотеку; заснував у Новгороді школу для юнаків; за його ініціативою почалася в Києві робота над перекладами грецьких та інших книг на церковнослов'янську мову тощо); *Всеволод I Ярославович* (надавав великі подаяння на училища); *Володимир Мономах* (поціновувач книжності й культури; написав моральний кодекс поведінки «Повчання дітям», де виклав обов'язки князя та його родини стосовно бідних: «Будьте батьками сиріт, не залишайте сильним губити слабких, не залишайте хворих без допомоги»); смоленський князь *Роман Ростиславович* (робив великі внески на утримання училищ та підтримку учителів); галицький князь *Ярослав Осмомисл* (фундував на власні кошти училища й примушував ченців навчати дітей грамоти і виділяти на навчальні заклади частину монастирських доходів) та ін.

З особливою силою і жертвовністю проявлялась любов до ближнього у жінок Давньої Русі. Серед таких яскравих постатей насамперед слід назвати Святу рівноапостольну *княгиню Ольгу*, яка при своїй рішучості, силі характеру й мудрості, відзначалася глибокою милосердністю та щедрістю до убогих і бідних. У Києві над могилою Аскольда – першого київського князя-християнина, Ольга возвела храм в ім'я святиителя Миколая.

Ці традиції милосердності й жертвовності продовжили інші видатні шляхетні русинки, серед яких: вдова великого князя Київського Святополка Володимировича (ім'я княгині не встановлено), яка після смерті чоловіка роздала всі маєтки та землі убогим, церквам і монастирям; донька візантійського імператора Романа II, дружина великого князя Володимира Святославовича, *велика княгиня Анна Романівна* (будувала на Русі багато православних храмів і шкіл при них, опікувалася бідними та хворими); дружина великого князя Ярослава, *княгиня Ірина* (опікувалася долею підданих, надавала великі кошти церквам і монастирям, а з прийняттям постригу на ім'я Анна, проводила весь час в трудах, навчала дітей бідних, опікувалася хворими, убогими); донька Київського князя Всеволода, сестра Володимира Мономаха, *княгиня Анна Всеволодівна (Янка)* (відкрила при Андріївському монастирі у Києві першу в Європі школу для дівчат, де навчали грамоти, співам і шитву [11, с. 12]); *княгиня Євпраксія* (за прикладом сестри Анни Всеволодівни відмовилася від мирських задовольень і присвітила

себе служінню бідним, зокрема навчанню дівчат при монастирі); дружина чернігівського князя Всеволода Ольговича, княгиня Агафія (Марія) Мстиславівна (збудувала Кирилівську церкву у Києві, опікувалася бідними); онука Володимира Мономаха, княгиня Єфросинія Полоцька² (була монахиною Полоцького Софіївського собору, де переписувала і перекладала книги, які продавала, а виручені кошти роздавала на потреби бідним; під Полоцьком вона побудувала жіночий монастир Святого Спаса, в якому получила постриг її молодша сестра, княгиня Гредслава (Євдокія) та двоюрідна сестра просвітниці княгиня Звенислава Борисівна (Євпраксія), які проводили час в роботі і навчанні дітей); донька чернігівського князя Михайла Всеволодовича, княгиня Єфросинія (Феодулія) Суздальська (присвятила життя служінню бідних та хворих у Ризоположенському Суздальському монастирі); дружина князя Ярослава Володимировича, княгиня Єфросинія Rogволдівна (Євпраксія) Псковська (заснувала Іоанно-Предтеченський монастир у Пскові, навчала дітей, опікувалася сиротами); донька ростовського князя Дмитра Борисовича Ростовського, дружина князя Михайла Тверського, княгиня Анна Кашинська³ (прийняла постриг у тверському Софіївському монастирі, згодом переселилася із Твері у Кашин, в Успенський монастир, де опікувалася бідними, хворими та убогими); дружина Нижгородського князя Андрія Константиновича, княгиня, преподобна Васса-Феодора (заснувала у Нижньому Новгороді Зачатієвський монастир (на честь Зачаття Пресвятої Діви), в якому багато трудилася, навчала дітей, опікувалася хворими); дружина князя Даниїла Дмитровича Холмського, княгиня Василиса (віддала село Петровське разом із церквою «Поклоніння чесних вериг Святого апостола Петра» Троїце-Сергієву монастирю, допомагала бідним та убогим) та багато інших княгинь.

Тож, міцні традиції благодійності й, зокрема, благодійної діяльності жінок носили церковно-релігійний характер і, поряд із практикою «нищелюбия», проявлялись у заснуванні та фінансуванні монастирів і шкіл при них, у безпосередній участі в навчанні грамоті і вихованні дітей, у наданні коштів на утримання бідних учнів тощо. Ці жертовно-милосердні, глибоко релігійні характеристики українського народу доповнювались ідейним патріотизмом, волелюбністю, прагненням до свободи, незалежності; підкреслювались яскраво вираженими національними традиціями українського жіноцтва і в цілісному, комплексному поєднанні створювали ментальний ландшафт, відображали культурно-цивілізаційну ідентичність українців, які завжди прагнули будувати свою державність на основі консолідуючої, національної ідеї.

Гостра потреба в цьому зумовлювалася постійним перебуванням українських земель під владою чужоземних загарбників – Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, Московського царства. З часів Андрусівського перемир'я (1667 р.) українські землі майже впродовж усього XVIII ст. залишалися під владою двох держав – Речі Посполитої та Московії (з 1721 р. Російська імперія), що сприяло масовому соціальному та національно-релігійному пригнобленню українців і загрожувало збідненням та втратою інтелектуальних сил нації. Тож, обраний часовий вимір наукових пошуків був етапом відчайдушної боротьби волелюбного українського народу за своє ідейно-політичне, соціально-економічне, національно-релігійне, духовно-культурне визволення від польсько-шляхетського поневолення та московського царського утиску; спробою ствердження історично існуючих в Україні демократично-республіканських козацьких «прав і вольностей»; намаганням об'єднати всі українські землі в межах соборної національної держави.

Саме цим, зокрема, й пояснюється історична невідповідність появи на теренах України XVII – 70-х рр. XVIII ст. плеяди благодійників і меценатів. Коли, з одного боку, неврегульованість і розбалансованість політичних, економічних, соціокультурних процесів у державі, а, з іншого, – монолітність українського народу в прагненні відродити свою незалежність, православну віру, національну освіту, культуру і традиції, під-

² Княгиня Єфросинія Полоцька була першою білоруською, за окремими даними, східнослов'янською просвітницею. Вона стала першою жінкою на Русі, канонізованою у святі.

³ У XVII ст. у гробниці княгині Анни Кашинської, де стояла її давня ікона, почали відбуватися чудеса, що стало причиною її загальноросійської канонізації у 1650 р.

няли та вивели на арену суспільного життя значну частину представників української еліти. Серед них – великий відсоток прогресивного жіноцтва, яке своєю завзятістю, волелюбністю, патріотичністю і любов'ю до Батьківщини вдало проявило і реалізувало у сфері благодійної практики в освіті.

Отже, з позицій автохтонності національного етносу благодійність жінок у вітчизняній освіті осмислюється нами як генетична, «вроджена» особливість українського народу, що визначає його духовно-ментальний ландшафт і відображає в цілому самобутнє місце української нації серед інших. У системі національної освітньо-культурної спільноти благодійна діяльність жінок виступає одним із консолідуючих чинників розбудови і розвитку демократичного, громадянського, правового і цивілізованого суспільства.

Наступною рушійною силою благодійного процесу в освіті XVII – 70-х рр. XVIII ст. розглядаємо особливу, специфічну природу жінки: її підвищену емоційність, глибoku релігійність, міцну прив'язаність до обрядів, вроджений материнський інстинкт захисту й опікування; її самовідданість, жертвовність, співчутливість. Враховуючи це, суспільство через традиції, культуру, виховання саме за жінкою закріпило як її моральний обов'язок та стійке право брати активну участь у царині благодійної практики. У такому ракурсі благодійність жінок в освіті розглядаємо як сферу діяльності, де вони, перш за все, реалізовували свої душевні якості та потреби надавати допомогу і захист нужденним.

Водночас, як свідчить історичний досвід, благодійна ініціатива жінок не обмежувалася лише практикою «нищелюбія» та наданням милостини «в ім'я спасіння власної душі», що більше мало релігійно-емоційний характер. Їхня допомога все більше виходила за межі особистої зацікавленості і поступово набувала усвідомленого соціально значущого характеру, що було можливим за наявності високого соціального та юридично-правового статусу жінки в суспільстві.

Слід відзначити, що саме українки на відміну від росіянок та жінок західної Європи, споконвічно поставали як незалежні, волелюбні, самостійні особистості. Вони мали однакові із чоловіками права та свободи і виступали активними учасниками історичного творення: впливали на політику, суспільне виробництво, розвиток освіти, громадське та духовно-культурне життя. Як зазначає дослідник Н. Полонська-Василенко, «... староруське право визнавало жінку рівноцінною чоловікові; в час розпаду родового устрою жінка стає на друге місце за своїм чоловіком, і після смерті його вона робиться головою родини. З історії Ігоря, і ще більше Ольги, бачимо, що жінки дійсно користалися в часі, коли тільки зароджувалася держава, значними правами» [4, с. 49].

Тож, у цьому контексті доцільно пригадати імена: *княгині Ольги*, яка увійшла в історію як мудра жінка-правитель, великий творець культури Київської Русі, за часів правління якої держава відчутно зміцніла і завоювала авторитет на міжнародній арені; *княгині Анни Ярославівни*, доньки Ярослава Мудрого, дружини французького короля Генріха I, яка, маючи блискучу освіту і виховання, зуміла стати достойною королевою Франції й виховати одного з найвидатніших французьких королів Филипа I; *княгині Анни Всеволодівни*, онуки Ярослава Мудрого, яка самостійно відправила посольство у Візантію за новим митрополитом Іоанном II і, як уже зазначалося, заснувала першу жіночу школу не лише в Київській Русі, а й в усій Європі, якою керувала упродовж 26 років; *княгині Євпраксії*, онуки Володимира Мономаха, дружини візантійського імператора Олексія Кошиніна, яка була глибоко обізнана в галузі медицини, вміла лікувати і навіть стала творцем наукового медичного трактату «Алімма» («Мазі»), написаного грецькою мовою.

Надзвичайною була вага українських жінок і за Козацької доби. В цей період вони зробили значний унесок у потужний історичний процес творення українським народом матеріальних, моральних та духовних цінностей. Як відмічав відомий історик Й. Ролле, жінки за Козацької доби вели досить активне суспільно-політичне життя, вони «... беруть участь у конференціях, нарадах, сеймах, у з'їздах сільських господарів,

проникають у трибунали, і навіть – у сейм, упадають нерідко коло ватажків союзних армій теж заради користі «застінкової» дипломатії, одне слово, верховодять у краї» [5, с. 272].

Здійснення громадської, політичної та інших видів діяльності, унормовувалось і закріплювалось звичаєвим правом та постановами Статуту Великого князівства Литовського – Першого Литовського статуту, 1529 р.; Другого Литовського статуту 1566 р.; Третього Литовського статуту, 1588 р. (останній діяв до повної відміни його у 1840 р.). За законом за жінкою визнавались усі юридично-майнові права, ретельно охоронялися її здоров'я, честь і гідність, особиста недоторканість. Показовим є те, що навіть дівчата, які залишались у батьківському домі, після досягнення «дорослих літ» користувалися широкими правами і свободою. Зокрема, за Статутом 1529 р. встановлювався такий вік повноліття: для жінки – 15 років, для чоловіка – 18 років, після досягнення якого, дівчина зокрема, мала право на відокремлену власність навіть при житті батьків [2, с. 550].

Незважаючи на такі широкі демократичні права та можливості українських жінок, закон передусім оберігав і надавав більшій юридичній свободи представницям князівських, шляхетних родин та козацької верхівки. Враховуючи певні обмеження (відсутність можливості займати високі державні та урядові посади), жінки вищих суспільних станів могли:

1. Одержувати освіту на рівні з чоловіками. Як зазначає відомий арабський мандрівник Павло Алеппський, «... по всій землі русів, себто козаків, ми помітили прекрасну рису, яка викликала наш подив: усі вони, за винятком небагатьох, навіть більшість їхніх жінок та дочок, уміють читати і знають порядок церковних служб...» [8, с. 65]. Неграмотність серед жінок вищих та середніх верств населення була рідкісним явищем. Батьки прагнули надати донькам освіту, здебільшого у домових школах, де хлопців разом із дівчатами навчали приставлені до них бакалаври. Деякі шляхетні пані мали навіть вищу освіту, серед них – княгиня *Анастасія Юріївна Гольшанська-Заславська*, сестри княгині *Олена та Софія Чарторийські*, княгиня *Ганна Корецька*, шляхтянка *Марія Мокієвська Мазепина* й ін. [1, с. 39].

2. Брати участь у підписанні важливих угод державно-політичної ваги⁴. У списках, які підтверджували чи заперечували державного характеру *Ганни Золотаренко*, дружини *Богдана Хмельницького*, угоди каштелянші *Луцька*, *пані Михайлової-Козинської*, княгині *Василини Ружинської*, *Катерини Скорутинської*, *Марії Васильєвої-Яковицької* [1, с. 36] й ін., які свідчать, що жінки розумілися на тогочасних громадсько-політичних проблемах і усіляко допомагали в їх вирішенні.

3. Виявляти себе як військові організатори та безпосередні учасниці бойових дій. Войовнича вдача та амазонський дух серед жінок Козацької доби зумовлювались особливостями нестабільного життя на українських землях та перебуванням у постійній небезпеці, через що жінки переймалися інтересами чоловіків і часто ставали на захист родинного вогнища та оборону домашнього майна.

Дослідник О. Кривоший називає імена таких жінок-амазонок: волинської шляхтянки *Ганни Борзобагатої-Красенської*, яка здійснювала численні наїзди на маєтки своїх сусідів, відмовлялася виконувати вимоги закону, а одного разу навіть розігнала військо польського короля Стефана Баторія; шляхтянки *Милохни Осташкової* та її доньки *Софії*, які разом здійснили збройний напад на маєток шляхтича Гнівоша Стрижевського на Житомирщині і завдали значних збитків; дружини фастівського полковника *Феодосії Палій*, яка, захищаючи Фастивщину, на час заслання чоловіка до Сибіру організувала багаторазові походи проти московитів та польської шляхти; *сестри полковника Івана Донця* (ім'я не знайдено), котра була учасником бойових дій проти

⁴ Існували випадки, коли право підпису державного документа надавалося чоловікові лише після підпису жінки. Так, князь Микола Ярославович, зять пані Михайлової Козинської, мав право підпису лише після матері сімейства [1, с. 36].

польсько-шляхетських військ на Волині; дружини козацького сотника *Варвари Мотори*, яка брала активну участь у захисті повстанського табору біля Жовнина на р. Сулі; волинської княгині *Софії Ружинської*, що очолювала військовий загін із 6 тис. піхоти та кінноти, і приступом взяла замок князів Корецьких у Черемоші та ін. [1, с. 35, 36].

4. Обіймати керівні посади в органах місцевого самоврядування та очолювати різні адміністративно-територіальні об'єднання. Як свідчать документи, жінки на рівні із чоловіками могли обіймати та наслідувати посади старости, вйта, а також очолювати міста і містечка. Юридична та економічна свобода жінок-магнаток, їх повноправність і повага в суспільстві давали право підписувати як адміністративно-господарські розпорядження щодо управління вйтіством чи староством, так і документи щодо надання права самоврядування окремими містам, а також розподілу та надання у користування земельних володінь і маєтностей.

Серед жінок, які яскраво проявили себе у цій сфері діяльності слід згадати шляхтянку *Богдану Єлович-Малиновську*, яка тривалий час була вйтівною міста Луцька; дружину барського вйта *Катерину Кавецьку*, що одержала право пожиттєвого користування та володіння вйтіством; дружину корсунського старости *Софію Данилович*, котра одержала від свого чоловіка посаду старости; дружину шляхтича *Михайла Дубницького* (ім'я не знайдено), яка отримала право на володіння Володимирським вйтіством та ін.) [1, с. 36].

5. Залучатись до адміністративно-господарських процесів суспільного життя. Зважаючи на високий соціальний статус та громадську правоспроможність, жінки того часу могли надавати «правні листи», від власного імені вступати у зобов'язання, підписувати актові і майнові документи (заповіти, акти дарування, акти про пожертвування, привілеї на виплату, квитанції про матеріальну підтримку тощо), вести судові справи й навіть передоручати їх ведення як сторонній особі, так і власному чоловікові, якому надавали формальний дозвіл. Крім того жінки були вільними у набутті прізвища чоловіка, поряд з яким зазначали своє родове ім'я і титул, а також часто використовували власну печатку, на якій зображувалося їхнє ім'я та герб.

В умілому виконанні адміністративно-господарських обов'язків проявила себе не одна жінка досліджуваної доби, серед найбільш відомих: волинська шляхтянка *Ганна Борзобагата-Красенська*, яка підкорила своєму впливові чоловіка і самостійно управляла маєтками та усією казною Луцької єпархії; дружина фастівського полковника *Феодосія Палій*, яка за відсутності чоловіка керувала господарськими справами Фастівського козацького полку; мати Івана Мазепи *Марія Мокієвська Мазепина*, котра очолювала привілейований Печерський Вознесенський дівочий монастир у Києві та Глухівський Преображенський дівочий монастир, надавала адміністративно-господарські розпорядження й усіляко опікувалася церковними осередками, та багато інших [1, с. 36; 12, с. 52-54].

6. Брати участь в меценатській та культурній діяльності. Для багатьох жінок Козацької доби було традиційним долучатись до заснування і фінансової підтримки монастирів та церков як культурно-освітніх осередків; до перекладання і видавництва церковних книг, відкриття друкарень; до підтримки матеріальної чи своїм авторитетом відомих релігійних і громадських діячів; до надання монастирям та церквам цінних дарів (коштовності, ікони, книги, навіть – цілі бібліотеки й ін.) тощо. Серед плеяди таких жінок не можна не згадати *Галшку Гулевичівну-Лозку*, *Марію Магдалену Мазепину*, *Феодору Чарторійську*, *Олену Горностаї*, *Раїну Могілянку-Вишневецьку*, *Ганну Гойську* та багато інших.

Таким чином, **рушійними силами** благодійної діяльності жінок в освіті України досліджуваної доби нами визначено: 1) міцні традиції благодійності давньоруської культури та основи християнського вчення; 2) духовно-релігійну ментальність і моральні цінності українського народу, його прагнення будувати свою державність на основі консолідуючої, національної ідеї; 3) харизматичну природу жінки, яка закріплювала за нею стійке право, моральний та духовний обов'язок брати участь у на-

данні допомоги нужденним і нести за це відповідальність; 4) суспільний авторитет українських жінок, їх громадську правоспроможність, соціально-економічну свободу і незалежність, рівноправність із чоловіками (переважно представниці панівних кіл); 5) усвідомлення жінками необхідності розбудови національно освіти як вагомого фактору відродження і захисту незалежної держави; 6) соціально-економічні та соціокультурні умови країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Кривоший О.* Жінка в суспільному житті України за Козацької доби / *О. Кривоший* // Українки в історії / За заг. ред. В. Борисенко. – К. : Либідь, 2004. – С. 33-46.
2. *Левицький О.* О семейных отношениях в Юго-Западной Руси в XVI-XVII веке / *О. Левицкий* // Русская старина. – 1880. – Т. 39. – С. 549-574.
3. Минское православное народное братство во имя Животворящего Креста Господнего. Съезд. – Б. м., 1911. – 307 с.
4. *Полонська-Василенко Н.* Видатні жінки України / *Н. Полонська-Василенко*. – Вінніпег, 1965. – 340 с.
5. *Ролле Й.* (Антоній I) Украинские женщины / *Й. Ролле* // Киевская старина. – 1883. – Т. VI. – С. 268-309.
6. *Рождественский В.* Благотворительность в Древнерусской церкви с IV в. – Ф. 304. – Дис. 2106. – Інститут рукопису НБУ ім. Вернадського.
7. *Сірополок С.* Історія освіти в Україні / *С. Сірополок*. – К. : Наук. думка, 2001. – 912 с.
8. *Січинський В.* Чужинці про Україну / *Володимир Січинський*. – К. : Вид-во «Слово», 1992. – 96 с.
9. Українська поезія XVII ст. (перша половина). Антологія / Упор. В. В. Яременко. – К., 1988. – 420 с.
10. Украина. Материал из Википедии – свободной энциклопедии [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki/Ukraine>.
11. *Хмыров М. Д.* Анна Всеволодовна / *М. Д. Хмыров* // Алфавитно-справочный перечень государей русских и замечательнейших особ их крови. – СПб. : Обёртка печ. в тип. А. Бенке, 1870. – 98 с.
12. *Хижняк З.* Мати Гетьмана Марія Магделена Мазепина / *З. Хижняк* // Українки в історії / За заг. ред. В. Борисенко. – К. : Либідь, 2004. – С. 52-56.

ЕЛЕНА ИЛЬЧЕНКО

ДВИЖУЩИЕ СИЛЫ РАЗВИТИЯ БЛАГОТВОРИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЖЕНЩИН В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СФЕРЕ УКРАИНЫ (XVII – 70-е гг. XVIII в.)

Определены и обоснованы основные движущие силы развития благотворительной деятельности женщин в образовательной сфере Украины XVII – 70-х гг. XVIII в.

Ключевые слова: *движущие силы, благотворительная деятельность женщин, образовательная сфера, исторический опыт.*

OLENA ILCHENKO

MOTIVE FORCES OF DEVELOPMENT OF CHARITABLE ACTIVITY OF WOMEN IN EDUCATIONAL SPHERE OF UKRAINE IN 1600-1770

Main motive forces of development of charitable activity of women in the educational sphere of Ukraine in 1600-1770 are outlined and grounded.

Keywords: *motive forces, charitable activity of women, educational sphere, historical experience.*

Одержано 25.09.2012, рекомендовано до друку 10.10.2012.